

evocatust (CIL XI 6107=ILS 509) a 3. század negyvenes éveiben rendelték ki néhány flottakatonával együtt az útonállók elleni védelem céljából: *agens at / latrunculum cum militi/bus n(umero) XX classis {pr}pr(aetoriae) Raven/natis p(iae) v(indicis) Filipporum.*⁵⁰⁽⁵⁰⁾ Ezek közé tartozhat egy aquileiai felirat is, amely szerint egy bizonyos L. Aelius Avitianus *evocatus agens super lat(rones) Aquil(eiae)* ténykedett volna (CIL V 41*+1057 p. 1025=Supplementa Italica 83⁵¹⁽⁵¹⁾). A töredékes felirat kéziratokban hagyományozott részének hitelességét azonban többen (némi joggal) kétségébe vonták, ráadásul a LAT rövidítést másféleképpen is ki lehet egészíteni: *lat(ifundia* vel *-eritias* vel *-erenses)*.

Az eddig elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a scarbantiai libertus halálának időpontja leginkább Kr. u. 150-170 közé tehető, míg a bűntény elkövetői minden bizonnyal a Kr. u. 170-ben Italia területére is betörő markomann-quad csapatokkal azonosíthatóak. Így a markomann háborúk korának feliratos emlékei egy (esetleg két) áldozat emlékének a megörökítésével is tovább szaporodtak.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Születés és halál / Kovács József László: A városbíró ítéletet hirdetett és pálcát tört. Meggyilkolt újszülöttek és gyermekgyilkos leányanyák Hans Giviczer soproni krónikájában

335 Kovács József László: A városbíró ítéletet hirdetett és pálcát tört. Meggyilkolt újszülöttek és gyermekgyilkos leányanyák Hans Giviczer soproni krónikájában

Hans Giviczer, a Wiedenben (Gazda utca) lakó külvárosi polgár házi krónikája (*Haus-protocoll*) csak töredékes kézirat formájában maradt fenn. Mégis számos 17. századi várostörténeti eseményt őrzött meg Sopron hétköznapijaiból. A krónikás feljegyezte többek között a gyermekgyilkos leányanyák alább összegzendő gyászos történeteit is. A csecsemőgyilkos bűnös anyákra büntetésként a lefejezés várt, miként a következő eset is példázza. A „horvát cseléd lány” vagy „horvát néember” („*aine Crawatische Diern Mensch*”)⁵²⁽⁵²⁾ lefejezése leírásakor Giviczer a városbíró ítéleti eljárását is feljegyzte: „*Vnd also durch den edlen Vesten Vnd wolweißßen Herrn Leoboldt Nadtl Statrichter daz Vrteil Vber sie gesprochen, Vnd do die Stäbel gebrochen worden ihr Zur Straff Vnd anderer Zur Warnung.*” Azaz: „A nemes, buzgó és bölcs Natl Lipót városbíró ítélkezett és pálcát tört felette, mely számára büntetés, másoknak intelem.” Ez az ítélkezési záradék olvasható szinte változatlan formában valamennyi csecsemőgyilkossági ügy záradékaként e fenti krónikában.

Giviczer krónikája Gottlieb Gamauf kéziratgyűjteményéből került az antikvárius Literáti Nemes Sámuel kezébe 1841-es soproni „rablóhadjárata” során. Majd az utókor szerencséjére Mária Dorottya főhercegnő ajándékeként I.A. 8/9. leltári számon az akkor alakuló Evangélikus Országos Levéltár állományába vették.⁵³⁽⁵³⁾ A tudós evangélikus egyháztörténész, Gamauf, a kézirat első oldalára ragasztott lapon jelzi a forrás töredék jellegét: „*Fragmente einer Hauschronik*”. A krónika kézírata felezett ívréten 122 lap, írója pedig az 1665-ös évtől 1698-ig jegyezte fel a gyakran külvárosi eredetű történeteket az utókor számára. Feljegyzéseiben rablásokról, gyilkossági történetekről, számol be, továbbá szárazságról, tüzesetekről, azaz minden olyan eseményről, amelyet fontosnak tartott. Krónikáját az teszi érdekessé, hogy írója sokszor igen eleven hangon fogalmazott. Érzékletes módon tudta elmesélni a külvárosi mindennapok eseményeit.

A krónikás Giviczer neve Házi Jenő „Soproni polgárcsaládok” című kézikönyvében is szerepel Givisser alakban. Az 1673. évi városi jegyzőkönyvben 52 évesnek említették. A Wiedenben lakó evangélikus gazdapolgár élete különböző éveiben kisebb városi tisztségeket látott el. Volt szőlőcsész (*Bergmann*), illetve városi kézbesítő, azaz *Übergeher* is. Közzsereplésének néhány jelentősebb eseménye: 1665-ben

más szőlőcsőszőkkel („mit den heren bergleit”) együtt tagja volt annak a Georg Gradt polgármester vezette városi delegációnak, amely Bánfalván a pálos barátokkal a határkérdésekről egyezkedett. A következő évben hasonlóképpen egy városi küldöttséggel Kőszegen járt. Ekkor egy társtettesként gyilkossági viszályba keveredett polgár, Jacob Schedel életéért könyörögtek. Eredménnyel jártak: a kőszegiek 100 tallér kártérítés [336](#)lefizetése ellenében megbocsátottak Schedelnek. [54\(54\)](#) Hasonló kisebb városi tisztségeket látott el a vele egy időszakban ugyancsak krónikát összeállító Michael Payr, [55\(55\)](#) aki szintén *Übergeher*ként tevékenykedett. E körhöz tartozóként említhető Tschány János, a másik ismert krónikairó is, aki 1683-ban a következőket jegyezte fel magáról: „vnd ich bin disen Tag von E[inen] E[hrsamen] Rath von Übergeherdienst entlassen, vnd zu einen Bergmeister erwöhlt worden” (azaz: a mai napon a tiszteletre méltó tanács elbocsátott a szőlőcsőszi szolgálatból, és hegymesterré választott). [56\(56\)](#) Feltehetőleg a külső tanács tagsága mellett ezek lehetek a leginkább elérhető tisztségek a külvárosi polgárok számára. Valószínű, hogy Giviczer külső tanácsosként is működhetett, de szőlőcsőszként, illetve kézbesítőként is értesült a külváros kisebb-nagyobb eseményeiről, melyek fennmaradtak feljegyzéseiben.

Tirnitz Józsefnek a külső tanácsról írt értékes és fontos tanulmányából a feltehetőleg Giviczerre is érvényes alábbi munkafeladatokat idézem: „A 24-esek feladata volt még a tűzvédelmi felügyelet, a tűzvédelmi berendezések jókarban tartásáról, pótlásukról való gondoskodás. Továbbá az egészségvédelem, különösen járványok idején az elkülönítő helyek kijelölése, a vesztgár megszervezése, fenntartása és a betegekről való gondoskodás. Ellenőrizték a polgárság harcivédelmi felkészültségét, előkészítették a mustrákat. Összeírták, nyilvántartották az idegen, polgárjogot nem szerzett vagy bujkáló egyéneket.” [57\(57\)](#) Mindez a feladatkör is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Giviczer a szomorú gyermekgyilkosságokról pontos ismeretekkel rendelkezett.

Az 1667 és 1670 közötti időszakból Giviczer négy gyermekgyilkossági esetet jegyzett fel. Az első történetben megnevezte a vétkest, a leányanyát, akit – ahogy fent jeleztem – csak horvát szajhaként említett. Leírta a gyermekgyilkosságot (a leányanya kútba dobta a gyermekét), majd a vétkes ezt követő fogságba vetését és elítélését. A gyilkos leányanya lefejezését 1667 decemberében a szégyenoszlopnál hajtották végre. Külön büntetésként a hóhér a lefejezés előtt levágta a vétkes lány hüvelykujját. A kivégzett nevét nem tudta a krónikás, csak azt jegyezte fel; a bűnös „egy horvát cselédlány” volt, „*aine Crawatische Diern Mensch*”, aki egy Makhary (?) nevű magyarnál szolgált a Szent Mihály utcában. A kútba vetett gyermek apja a gazda volt. A Duden etimológiai szótár szerint a *Dirne* szót a 16. századig csak szolgálólány értelemben használták, ezután a meghatározás a ma ismert „*sajha*” jelentésével terhelődött meg, egészsült ki. [58\(58\)](#) „*Diern Mensch*”-nek nevezve ilyen elítélő értelemben vette tollára a krónikás a névtelen horvát cselédlányt. Az ítélet megörökítése az esetet értékelő intellemmel zárul: „*Gott behiitt einer Jedern Frumben Muetter ihr Kindt*”, azaz: „Isten óvja meg minden jámbor anya gyermekét!”

A következő kivégzett bűnös is egy cselédlány, egy „stájerországi nőszemély” volt, aki a Rózsa utcában szolgált Szabó Miklós szabónál. Róla már jóval többet tud a krónikás. [337](#)Az 1668. augusztus 17-én kivégzett cselédlány is névtelen, de Giviczer krónikájában a nevének helyet hagyott, feltehetőleg ezzel később még ki akarta egészíteni a feljegyzését. A gyermekgyilkos leányanya történetét azonban érdekesnek találhatta, mert szinte novellás részletességgel örökítette meg a gyilkosságot. A történet közös vonásokat is mutat az előző esettel. A gyilkos őrizetbe vételét és az ítéletet a horvát lány esetéhez hasonló módon jegyezte le. A bűnös stájer cselédlány gazdája soproni polgár volt. [59\(59\)](#) Gonosz tette miatt („*vmb ihrer Müßethat*”) a stájer leány is a pellengérenél végezte be életét, őt is lefejezték. Ezután a történet részletesebb leírása következik, amely jelzi a krónikás érdeklődését és erkölcsi ítéletét.

„...Anno 1668 den 17 Augusty hat man alhie ein weibsperson namben () [60\(60\)](#) gebierdig Von Steyermarkht, den Kopff bey den Branger abgeschlagen, Vmb ihrer Müßethat willen, daß sie von

Zwey Knecht ein Kindt bekhomben, wie Sie aber bey dem Sabo Micklosch schneider in der roßengassen hat daz Kindt auff die welt gebohren, darnah hat sie in ein Tuech eingewickelt vnd ersteckht, darauff hat sie am Morgen frue wollen auff den Blatz mit dem kind (...) hat Sie aber daz weib nicht hinaußlassen, weiln die Thier noch ist verspert gewesen, Alsdann geth Sie wider auff den Boden, vnd hat verschlaffen. Endtlich ist des schneiders sein weib hinauffges-tiegen Vnd hat wollen sehen, wie es mit dem Menschen steht, hat sie gleich solches gesehen daß es mit ihr nicht recht her geht Vnd haben sie gleich lassen Zur wacht fiehren am Morgen in die Verwahrung genomben, darinnenn ist sie verblieben biß die Khindlbeth auß ist gewesen, darauff den bevorstehenden Tadto mit ihr volzogen worden, ihn Zur Straff, Anderen Zur Warnung Vnd Exempel, Gott behütt ihr iedwetern Vattern Vnd Muettern ihr Kindt”.

Magyarra így fordíthatjuk a szomorú gyilkossági történetet: „A stájer cselédlány gyermekét két cseléd is „csinálhatta”, azután Szabó Miklós szabó házában a Rózsa utcában megszülte gyermekét. Kendőbe csavarta és eldugta. Majd kora reggel kiment a gyermekkel a Térre (Platz), de nem engedték ki, mert a kapu még be volt zárva. Aztán ismét visszament a Rózsa utcai padlásra, ahol elaludt. Végül felmászott hozzá a szabó felesége, és látni akarta, hogy mi is történt ezzel a néemberrel. Maga is azt látta aztán, hogy nincsenek rendben a dolgai. Ezután reggel elvezették az őrségre, ott is tartották addig, amíg a gyermekági ideje el nem múlt, azután a fent megjelölt dátum szerint végrehajtották rajta az ítéletet.”⁶¹⁽⁶¹⁾ A végső intelem itt is csaknem azonos szövegű az előző esetével: „Az ítélet büntetés számára, másoknak tanulságul szolgál. Az Isten óvja minden apa és anya gyermekét!”

A krónika szövegéből nem derül ki, hogy élt-e még a csecsemő, amikor Szabóné a padlásra felmászott a számára gyanús cselédlány ellenőrzésére. Feltehető, hogy a háziasszony, Szabóné, már csak a halott gyerekekre találhatott. A stájer cselédlánynak azonban így is kijárt a gyermekági türelmi idő, aminek időtartamát azonban nem ismerjük.

A következő két gyermekgyilkos anya egy fiatal özvegy, Anna, Georg Meydter lánya, és egy férjezetlen, Marja nevű leány volt. Mindkettőjüket 1670. január 10-én végezték ki. Anna Meydter, egy pék özvegye, vétjét a nőtlen Matthias Wißerrel követte el. ³³⁸A csecsemőt születése után megölte az anya, majd a kis halottat a Halász utcában, az apja kertjében, a Szent Mihály templomba vezető ún. *Meßsteg* mellett ásta el. 1669 Karácsonya előtti napon fogságba vetették, tettét beismerte: „...*solches Kindt hat Sie also bald nach der Geburth Vmbgebracht Vnd in des Vatters Haus in der Fischergassen (im Garten) bey der Meßsteig eingegraben, worauff Sie hernach ist vor den Heyl(igen) Christtag gefenglichen eingezogen worden, hat solches bekhendt...*”⁶²⁽⁶²⁾ Az özvegy Anna Meydter is cselédlány lehetett, akárcsak az eddig felsorolt többi gyermekgyilkos anya. Házi Jenő Soproni polgárcsaládokról szóló kézikönyvében szerepel egy Matthias Wißer, aki apaként számbajöhetne.⁶³⁽⁶³⁾ Ez a polgár azonban nem volt nőtlen. Erről a két gyermekgyilkosságról Michael Payr krónikás is tudott, az ő ismeretei szerint is a gyilkos anya Gartnerné cselédlánya („...*der gartnerin dirn...*”), aki megölte az újszülöttet. A holttestet a Karácsony előtti hétfőn találták meg. Payr erkölcsi ítélete, a gonosztett elítélése, valamint a büntetés és az ítélet kiszabásának a leírásában is azonos az előzőkkel.⁶⁴⁽⁶⁴⁾

„Marja” története a korábbiaknál részletesebb elbeszélés formájában szerepel Giviczer kéziratában. Marjának nem volt férje, egy molnárlegény ejtette teherbe. Miután megszülte a gyermekét, nyolc napon át magával hordozta – megtartásán tűnődhetett. Csak ezt követően ölte meg, bizonyára azért, mert a molnárlegény nem vállalta a gyermek apaságát. A történetek sorában új elem az is, hogy a gyilkosság után a vétkest saját rokonai jelentették fel, mert látták, ahogy elásta. Miként az eredeti forrás rögzítette: „...*Nambens Marja, welche von einen Mill-Jungen ist Schwanger worden, Mill (?) nach ihrer gebuerth hat sie das Kindt acht Tag hin vnd wider getragen, vnd es hernach vmbgebracht vnd in ihr Bett gelegt, darauff hat sie es bey den Fischerthierl eingegraben, worauff man solches gefruendten,*

vnd es der Obrigkeit angedeut, welche sich bey den Garten hat angehalten, in der Fischergassen, welche gebierdig ist von RuckesPurg, vnd alda in einer Mill Von einer Milljungen geschwecht worden."⁶⁵⁽⁶⁵⁾ A krónikás Michael Payr Marja apjának nevét is a következő módon feljegyezte: „ugyanakkor találták meg Georg Pilmann lányának gyermekét, akit szintén megölt.” („Georg Pilmann seiner Tochter kind aufgefunden, welches sie auch werthan hat.”)⁶⁶⁽⁶⁶⁾

A külvárosi polgárok és különösen a polgárasszonyok sok terhelő vétket tudhattak egymásról, amelyek esetenként súlyos vádnak is számíthattak. Kroyer György felesége, Apollonia például 1665-ben összeveszett Tschirk György viselős nejével, akit a veszekedés során mindenféle szajhának, cédának, boszorkánynak elmondott. Így Schottenauerinnek is nevezte, aki bizonyára valamilyen rossz hírű nőszemély lehetett a maga korában, illetve a hóhér szomszédjának is mondta. Majd azzal vádolta meg, hogy több gyereket is, szavát pontosítva hármat, eltett láb alól: „*du bist ein hur, du hast müssen straff geben, gech zur obrigkeit, die wirdt dirs sagen, du hur, wie viel hast kinder hingeführt, dieses jahr hastu schon drey hingeführt.*” Nem kevesebb volt ³³⁹tehát Kroyer Györgyné vádja, mint hogy Tschirkné még megszületésük előtt megölte a leányanyák gyermekét, azaz „elcsinálta őket”. A születés előtti csecsemőgyilkosság vádját – a veszekedés vádoló szavainak szövegét – Házi Jenő kézikönyvének Kroyher Györgyre vonatkozó címszavából idéztem.⁶⁷⁽⁶⁷⁾

Kroyher György és veszekedős felesége, Apollonia szomorú véget értek. A kelenpataki búcsúból hazatérve, ahol lerészegedtek, 1667. július 25-én civakodás közben megölték a Rózsa utcában a kőszegi Nagy, más nevén Nováky János polgárt. Ezért az ítélet szerint augusztus 8-án a pellengérnél mindkettőjüket lefejezték. Halálukat szépen állták – írta Giviczer. Megszégyenülésük holtuk után sem következett be; kivégzésük után tisztességes temetésben részesítették őket. Miként a krónikás feljegyezte, a hóhér nem érinthette őket „Szépen mentek a halálba”: „*Ist der Geörg Kroyher, neben seinen weib, namben Appollonia duch daz schwerdt offentlichen blatz hingerichtet worden welche aber gar schön sein zu ihren Todt gangen. Daz sich vil Leit dar Vber verwundret, Vnd sehr gewaint hernach nach Ausstehung ihrer Straff haben sie 12 Bürgers Männer zu den Grab getragen aber der Fryman hat sie keines törffen mit seinen Henden anrühren.*”⁶⁸⁽⁶⁸⁾ A fővesztéssel büntetett Kroyher házaspárt tehát tizenkét polgár vitte sírjához, megadva nekik a végső tisztességet. Aligha részesültek ilyen végtisztességben a kivégzett leányanyák!

A négy leányanya gyilkossági esetéhez egy ötödik is kapcsolódik: az ágfalvi pásztor mostohalányának esete 1673-ban. Az ő bűnössége nem olyan nyilvánvaló, mint az előbbieken szereplő cselédnőké. Ez az egyetlen eset Giviczer feljegyzéseiben, ahol a vétkes férfit fejezték le, és nem a leányt, aki talán szándékán kívül keveredett a büntetettbe, ezért a megszégyenítése után kisebb büntetésként száműzetésre ítélték, Jakob Gränzer ágfalvi pásztor pedig 1673. június 25-én lefejezték a Téren (Platz), a pellengérnél. „*Den 23 Junij hat man alhier ainen haldter den Kopff bey den Branger abgeschlagen, Nambens Jacob Gränzer bey 60 Jahren ist in Agendorf ein Haldter gewesen Vmb seiner Miesethat willen, den er sich mit seiner stiefftochter Fleischlich Vermischet hat also von ihm ein Kind bekomben, welches aber gestorben, hat man ihm auch zugleich 2 Finger abgehaut der Freyman, hernach hat man ihm begraben, aber ist gar Christlich gestorben darbey auch fleissig gebettet ihm Zur straff Vnß Zur warnung, die Tochter aber auch gleich außgeblait durch daß Windmil Thor.*”⁶⁹⁽⁶⁹⁾ Gränzert, az ágfalvi pásztor, a keresztény temetési szokásrend szerint temették el. Ebben az esetben nem történt csecsemőgyilkosság, de az ügybe belekeveredett mostohalány sem maradhatott büntetés nélkül, mivel „testileg érintkezett” mostohaapjával. Megszégyenítésként azonnal elkergették, azaz kidudálták a városból a Szélmalom-kapun keresztül.

A megszégyenítő „kidudálás” már az előző századból is ismert. Hasonló esettel találkozunk 1584-ben, amikor Andre Pfindtner evangélikus prédikátort Sopronból kiűzték. Faut Márk krónikás megőrizte a „kidudálás” emlékét, amire akkor került sor, amikor a Bécsből visszatérő tanácstagok a prédikátorok

tervezett elűzéséről hoztak ijesztő híreket: „...egyesek közülük azonnal közhírré tették, hogy a prédikátorokat (kitoloncolással) 340fenyegették meg. Erre André Pfendtner prédikátor azonnal Keresztúrra távozott. Csuhasaink borlopóval dudálták ki őt a városból.”⁷⁰⁽⁷⁰⁾ A *Frühneuhochdeutsches Glossar* ⁷¹⁽⁷¹⁾ szerint a „blase” „plase” egy dudához hasonló zeneszerszám. Ezt a dudát fújja az ördög Arany János „Az ünneprontók” című balladájában is.

„Hát íme, kapóra, dudás közeleg.
Egy sanda, szikár, csúf szőrös öreg
Tömlője degeszre fújva;

(...)

Hagyd el – riad egy rá – aki szele van!
Kihásítom kecskedudádat.

Hanem a muzsikás mindég fújja” ⁷²⁽⁷²⁾

A Rózsa, a Halász és a Szent Mihály utcai, utóbb gyilkossá vált leányok eredeti szándéka nyilván a keresztény házasság, a tisztas családi élet volt. A házasságon kívüli testi érintkezés („*fleischlich vermischt*”) azonban igen erős kísértést jelentett! Sok esetben nem is térhettek ki gazdájuk közeledése elől, máskor pedig önként elfogadták a kapcsolatot egy ifjú cseléddel, vagy egy molnárlegénnyel. Ezt a bolondnak tartott erkölcsi magatartást bírálta Pázmány Péter 1636-ban megjelent prédikációs kötetében. Beszédét „A keresztény lányok neveléséről” a „Minden vasarnapokra (...) rendelt evangeliomokról predikációk...” Pünkösöd utáni 23. vasárnap prédikációjában mondta el. A kortárs élelátásával elemezte, miként szokott kialakulni a lány és a legény testi kapcsolata:

„Kimondhatatlan bolondságot látunk néha a’ lányokban. Némellyek, mintha Házasság reménységétől viseltetnének, Ifjú legényekhez adgyák magokat; és a’ szép, hizelkedő szónak, ajándékokczkának, irogatásoknak, és izengetéseknek helyet adván nyilvánvaló szerelmeskedésbe esnek (...) az Egymás szépségének szemlélésén kezdetik: azután, egymásra mosolygás, suttogás és végre bátorságos nyájaskodás következik (...) annyira mennek a bolond Leányok, hogy, csak nem mint Férjekkel, oly bátran nyájaskodnak szeretőjökkel.” Majd a legény magatartását elemzi, a folyamatot világosan értelmezve: „hazudoz az Ifju legény, hogy halálosan szereti Ötet, bizonyosan hidgye, hogy nem ötet szereti, hanem a maga gyönyörűségét, melyet bé akar tölteni. Mint marad azután a’ szegény Leány tisztessége: és ha Pokolba megyen-e, vagy Menyországba, semmi gondgya arra; csak ő tölthesse kedvét búja kívánságiban...” Végző tanácsként arra figyelmezteti leány hallgatóit: „Ne szenvedgye a’ Leány, hogy Férfiu illesse ötet, akármi okon és módon: mert régi mondás, hogy Non est Virgo, quae saepe tangitur; Nem Szűz a’kit gyakran tapogatnak” – írta Pázmány. ⁷³⁽⁷³⁾

1691-ben Sopron város tanácsának jegyzőkönyve szigorú ítélettel illette a gyilkos anyákat és a hatodik parancs ellen vétkezőket. A Külső Tanács – a jegyzőkönyvben olvasható intellem szerint – megköszönte a korábbi kemény intézkedéseket, de e 341gremium tagjai további határozott intézkedéseket vártak, mert azt írták: „a kurválkodás vétke miatt a városnak különösen gyalázatos híre keletkezett...” Tenni kell ez ellen, ezért a Külső Tanács kérte, „hogy az Isten ne büntesse meg városunkat és környékét a legnagyobb romlással”. Miképpen ez a forrásban áll: „*Demnach Ein Ehrsamer Rath auf einer Ehrsamen Gemeinde Vorstellung die bishero überhäuften, leider eingeschlichenen Sünden, Laster wider das sechste Gebot, absonderlich abzustrafen, Ihme bestens angelegen seyn lassen, kraft Paragraf 2 vertiger Betrachtung ergangenen Ratschlag eifrigst erboten, auch in einem und anderen Delinquenten solches in effectu verwichenen Jahr höchst rühmlich erwiesen, also erkennet solches Eine Ehrsame Gemeinde mit schuldigem tank. Weilen aber annoch continuirlich Sünden mit Sünden gehäufet und aus dem Huren Laster zu dieser Stadt höchst-schädlichem Nachruf gleichsam eine*

Niederlage will gemacht werden; indem solches Hurengesindel ihre Leibesfrüchte weniger denn die unvernünftige Bestien achtet, sondern hin und her auf den Strassen und Gassen exponieret; also bittet eine ehrsame Gemeinde, Ein Ehrsamer Rath wolle noch ferner auf dergleichen Delinqu-enten severam animadversionem ergehen lassen, auch auf das allhier sich befindende dienstlose Gesindel, als: Burgknechtinnen und Wollspinnerinnen, genaue Absicht nehmen, ingleichen die Beherberger derselben mit nahmhafter strafe zu belegen, damit der ohnedem erzürnte Gott um solcher Laster willen nicht Ursach haben möge, unsere Stadt und Land in höchsten ruin zu setzen.” ⁷⁴⁽⁷⁴⁾ Idézzük magyarul is ezt a nagyon fontos megállapítássort! A Külső Tanács a köszönet szavaival inti és további követelményekkel ostromolja a belső tanácsot: „Miután a Tiszteletreméltó Tanács a Tiszteletreméltó Külső Tanács bejelentésére hajlandónak mutatkozott a hatodik parancs ellen eddig felhalmozódott, sajnálatosan belopózott bűnök megbüntetésére, a 2. paragrafusban elhatározott elgondolásai alapján, továbbá egyik-másik vétkessel szemben ezt az elmúlt évben gyakorlatilag bizonyította is, a Külső Tanács ezt a számára kötelező köszönettel elismeri. Mégis folyamatosan bűn bűnre halmozódik és a kurvák vétkei a várost különösen káros hírbe hozzák, mintegy a bűnök telephelyévé akarván tenni; mivel az ilyen kurva népség teste gyümölcsét az értelmetlen vadállatoknál kevesebbre becsüli, az utakra és az utcákra lépten-nyomon kiteszi őket. Ezért a Tiszteletreméltó Tanács rendeljen el még szigorúbb büntetéseket a hasonló vétkesekkel, a dologtalan népséggel, azaz cselédekkel és fonónókkal szemben, hasonlóképpen büntessék szállásadóikat is, nehogy a különben is haragos Istennek oka legyen arra, hogy városunkat és vidékünket a végső romlással büntesse!”

Meggondolandó a Külső Tanács fent idézett dicsérete, melyet egyidejűleg kemény vádnak is nevezhetünk. Giviczer krónikája szerint a gyermekgyilkosságokat a 17. század második felében a külvárosban követték el. A tanácsülési jegyzőkönyv 1691-ben megfordítja a vádat. Keményebb büntetéseket sürget a várban, azaz a belvárosban lődörgő, munkakerülő cselédlányokkal, az ún. „Burgknechtin”-ekkel szemben. A pontosabban meg nem fogalmazott vád szerint a vétkes leányanyák kiteszik gyermekeiket az utakra és az utcára, kevésbé törődve magzataikkal, mint a vadállatok. A „Hurengesindel”, ³⁴²az ún. „gszindli”, a leginkább lebecsülő kifejezés volt még gyermekkoromban is, amit anyámtól a Szentlélek utcában az erkölcstelen emberről hallottam!

A Külső Tanács jegyzőkönyvben rögzített dicsérete és vádja arra utal, hogy a „Ne ölj” és „Ne paráználkodj” parancsolatok ellen elkövetett vétkek nemcsak a külvárosra, hanem az egész városra jellemzőek voltak. Az 1689-es év születési adatainak ismertetésekor Csányi János krónikás arról tudósít, hogy a városban kétszázharmincnyolc gyermek született, de közülük hat szajha gyermeke volt, ugyanis házasságon kívül születettek. („Geboren seyn bey vnss worden 238. darunter sechs Hurn kündter”) ⁷⁵⁽⁷⁵⁾ Gondolhatunk-e itt arra, hogy I. Lipót császár vallási szigorúsága miatt húzódtak a közeli Sopronba az erkölcstelen nőszemélyek? Ők lehettek-e azok, akik „méhük gyümölcsét” kirakták az utakra és az utcára?

A Giviczer krónika írója, mint fentebb bemutatuk, 1673-ig öt gyermekgyilkosság esetét jegyezte fel, melyből négy a külvárosban történt meg. Gyermekgyilkossággal – egyéb soproni bűnök mellett – ezidáig két szerző foglalkozott. Winkler Elemér, a fiatalon, 1928-ban elhunyt tudós főreáliskolai tanár 1924-ben megjelent, „Bűnök és büntetések a régi Sopronban” című kis könyvében a 17–18. századból összesen 14 gyermekgyilkossági esetet gyűjtött össze. Ezek közül bírósági tárgyalások során három esetben nem került sor ítéletre, egy esetben börtönbüntetést szabtak ki. Egy másik alkalommal vesszőzésre és kiutasításra ítélték a bűnöst, egy további esetben pedig csak kiutasítással büntették a bűn elkövetőjét. A fennmaradó nyolc esetben a vétkes anyát a pellengérenél lefejezték. ⁷⁶⁽⁷⁶⁾

Ugyanezek a gyermekgyilkossági adatok olvashatók Szabó Jenő „Öt évszázad fekete krónikája” címmel húsz esztendővel ezelőtt megjelent, jogászi és szépírói erényekkel összeállított gyűjteményében. Ha csak a 17. században elkövetett gyermekgyilkossági esetekre fordítunk figyelmet, akkor Winkler és Szabó

Jenő adatai alapján kiegészíthetjük a Giviczernél olvasható szomorú esetgyűjteményünket. Midőn egy Krisztina nevű nőt lopáson értek, az kínzás nélkül is bevallotta a bíróságnak, hogy újszülött gyermekét Kismartonban megfojtotta. Cselédlány volt az a Borbála is, aki ugyancsak 1679-ben esett teherbe gazdájától, Einbeck Györgytől. Gyermekét Bécsben szülte meg, és ott mindjárt meg is fojtotta. Különösen kegyetlen módon végzett egy másik cselédlány, Heteyi Magdolna a törvénytelen kapcsolatból született gyerekével. „Kivitte a bánfalvi erdőbe, ott kenyérvágó késsel elmetsette a torkát és a holttestet az állatok és enyészet prédájául hagyta.” Mindhárom nőt fővételre ítélték.⁷⁷⁽⁷⁷⁾

Öt csecsemőgyilkossági esetet ismertetett Pakó László 2005 márciusában, a kolozsvári Korunkban megjelent tanulmányában. A következő, tanulmánya címében is kiemelt kérdést vetette fel: „Kényszer vagy erkölcsi romlás” vezette-e a 16. század végén a gyermekgyilkos anyákat? A magzatelhajtásra, vagy a csecsemő kitételére sajnos nem tért ki elemzésében, pedig mindezek összetartoznak.⁷⁸⁽⁷⁸⁾ A soproni példák elemzésekor ³⁴³említettük már Kroyher Györgyné, Szibilla vádját is, aki egy veszekedés során kemény szavakkal lehordott szomszédasszonyát azzal vádolta meg, hogy a magzatot kidögyönyözte („hinausgefährht”) a várandós anyákból. Ez az eset szintén beletartozik a gyermekgyilkosságok szomorú sorozatába. A betegség, vagy gyengeség miatt meghalt csecsemő anyját Kolozsváron sem büntették halállal. Gyanús esetekben persze ott is elmondták a leányanyának: „*Jhon hjres Kurúa ez az te fattyad, ennek keze laba vagyon*”⁷⁹⁽⁷⁹⁾ – ha az anya azzal védekezett, hogy elvetette a szülöttét, mert nem volt se keze, se lába.

Az amúgy is labilis erkölcsi állapotokat tovább rontotta a háborús idők miatti szinte ellenőrizhetetlen népmozgás, amin a soproni városvezetés hiába próbált úrrá lenni. Az 1685-ös évben a vasárnapi munkaszünet tisztességes betartását kérte a Külső Tanács, mire a Belső Tanács arra hivatkozott, hogy a háborús időkben a városon sokféle népség masírozott át, így a beszállásolások miatt számos idegen költözött Sopron falai közé. Úgy vélték, hogy mindezt az áldásos béke idején rendezni lehet majd. Ezzel az idegen személyek Sopronba szivárgását is elismerték. A következő, 1686-os évben a Külső Tanács azt kérte, hogy állítsák össze minden városrészben a szőlő- és kapásmunkások jegyzékét. Ez azért is szükséges, mert olyan személyek is meghúzódnak a városban, akik nem szolgálnak semmilyen gazdánál, munkátlanak, azoknak az erkölcsét is rontják, akik különben dolgoznának. „...*das übrige herren- und frauenlose Gesindel, welches unter dem Burg-Knecht und Burg-Knechtinnen hin und wider vagieret, und in dem sie selber nicht dienen wollen, auch andere gute Dienstboten denen Herrschaftsleben abreden und zum lüderlichen Leben verleiten.*” 1687-ben a Külső Tanács újabb figyelmeztetésben biztatta a Belső Tanácsot, hogy büntessék meg és tiltsák ki a városból az erkölcstelen népséget! A Belső Tanács erre már bosszús hangon válaszolt: a város bírósága nem kereshet minden szegletben szajhákat... „*Das Stadtgericht, wie wissend, hat seine Verrichtungen und kann nicht in allen Huren Winkeln herumkriechen, hat sich von diesem losen Gesindel eine niederlage ereignet, werden es diejenigen verantworten müssen, die solches gewusst und es an gehörigem ort zu billiger Abschaffung nicht angedeutet haben.*”⁸⁰⁽⁸⁰⁾ – Azoknak illetet volna ezt időben jelteni, akik tudtak róla – válaszolta a Belső Tanács.

A Sopronba beköltözöttek köréből is kikerülhettek a gyermekgyilkos leányanyák. Tettüket, kolozsvári sorstársaikéhoz hasonlóan, egyaránt irányíhatta a kényszer és az erkölcsi romlottság. A leányanyák gyilkosságaira, szerencsétlenségből, esetleg elkeseredettségből elkövetett tetteire sem Sopronban, sem másutt semmiféle mentő magyarázatot sem találtak a hatóságok, egyetlen megoldásként a lefejezést választották.

2007. LXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Születés és halál / Domonkos Ottó: Halotti arcképek Sopronban